

Reading Public Space in the (Non-Western) City A Dialogue Between Zeynep Çelik and Wim Cuyvers

Introduction

Recent years have witnessed a geographical widening of the interest of architectural historians as well as architects. On the one hand, the literature on building history in regions long considered 'peripheral' to a centre defined, albeit often implicitly, as the West (Europe, USA) is rapidly expanding. New voices are also emerging from outside the 'Western' centres of knowledge, as the community of architectural historians itself is becoming more and more international. On the other hand, as is demonstrated, for instance, by the recent exhibition *Dutch Architects in Booming China*, or the portfolios of young Flemish architects, operating on a global scale is no longer the privilege of a select club of 'star architects'.¹ History reminds us, however, that the phenomenon of architects and planners operating in various, often distant regions, as invited consultant or as *émigré*, is far from new.²

What seems to underscore much of the recent interest of both historians and practitioners is a belief that the 'otherness' of such 'foreign' contexts allows for a critical reflection on the assumptions, norms and forms on which their own, mainly Western disciplinary frameworks are founded. Rem Koolhaas's attempt to learn from the 'incredible energy' in Lagos or the building boom in the Pearl River Delta inevitably comes to mind, while the historical analysis of 'non-Western' cities that flourished in the 1990s – not in the least because of the influence of postcolonial studies – has helped considerably to widen the disciplinary field of historiography by opening up new theoretical frameworks for urban studies as well as an interest in actors and sources previously neglected.³

In order to interrogate how the confrontation with such 'foreign', non-Western contexts impacts on the disciplinary frameworks of historiography and practice, and to question if the non-Western city can form a shared territory for a meaningful disciplinary encounter, OASE set up a dialogue between Wim Cuyvers,

¹ *Young Dutch Architects in Booming China*, Arcam Pocket 18 (Amsterdam, 2005).

² See for instance Mercedes Volait & Joe Nasr (eds.), *Urbanism. Imported or Exported?* (Chichester, 2003).

³ Zeynep Çelik, 'New Approaches to the "Non-Western" City', *Journal of the Society of Architectural Historians* 58 (1999) nr. 3 special issue 'Architectural History', 374-381.

De interpretatie van de publieke ruimte in de (niet-westerse) stad Een gesprek tussen Zeynep Çelik en Wim Cuyvers

Inleiding

De laatste jaren valt zowel bij architectuurhistorici als bij architecten een geografische verbreding van het interesseveld waar te nemen. Enerzijds verschijnt er steeds meer literatuur over de architectuurgeschiedenis van gebieden die lang werden beschouwd als 'perifeer' aan het centrum, waarmee – vaak impliciet – het Westen (Europa, de VS) werd bedoeld. De architectuurhistorische gemeenschap verbreedt zich vandaag en er beginnen ook stemmen te klinken van buiten de westerse kenniscentra. Anderzijds maken recente exposities als 'Dutch Architects in Booming China' en de portfolio's van jonge Vlaamse architecten duidelijk dat werken op mondiale schaal niet langer is voorbehouden aan een selecte club 'sterarchitecten'.¹ Dit verschijnsel is echter niet nieuw, maar kan worden gesitueerd binnen een lange historische traditie van architecten en planologen die, als extern adviseur of in de positie van *émigré*, in verschillende, vaak verafgelegen, streken werkzaam waren.²

Aan de basis van de recente belangstelling van zowel historici als architecten ligt vaak de overtuiging dat het 'andere' karakter van deze 'vreemde' contexten toelaat dat er kritisch wordt gereflecteerd op de aannames, normen en vormen waarop hun eigen, voornamelijk 'westerse' disciplinaire kaders zijn gebaseerd. Denken we maar aan de pogingen van Rem Koolhaas om lessen te trekken uit de 'ongelooflijke energie' in Lagos of de bouw golf in de Pearl River Delta. Ook het historische onderzoek van 'niet-westerse' steden dat in de jaren negentig in zwang raakte – niet in de laatste plaats onder invloed van het onderzoeksdomein van de postkoloniale studies – heeft aanzienlijk bijgedragen tot de verbreding van het vakdomein van de historiografie. Nieuwe theoretische kaders voor stads-onderzoek werden aangedragen en de aandacht werd gevestigd op actoren en bronnen die voorheen werden genegeerd.³

Om de impact te onderzoeken van de confrontatie met zulke 'vreemde', 'niet-westerse' contexten op de

¹ *Young Dutch Architects in Booming China*, Arcam Pocket 18 (Amsterdam, 2005).

² Zie bijv. Mercedes Volait & Joe Nasr (red.), *Urbanism. Imported or Exported?* (Chichester, 2003).

³ Zeynep Çelik, 'New Approaches to the "Non-Western" City', *Journal of the Society of Architectural Historians*, 58 (1999) nr. 3, thema nummer 'Architectural History', p. 374-381.

a Flemish architect, and Zeynep Çelik, an architectural historian from Istanbul currently teaching in the USA. Author of acclaimed architectural projects and prolific columnist and writer, Cuyvers has been researching urban environments in various geographical regions. His most recent project focuses on Brazzaville-Kinshasa (Brakin), an urban entity constituted by two neighbouring capital cities in Central Africa. Zeynep Çelik's main field of research concerns the transformation of urban and architectural forms in the late Ottoman Empire and French colonies in relation to power structures. She has published monographs on Istanbul and Algiers and is currently engaged in a comparative study of the French and Ottoman Empires through the public spaces of their respected 'colonies'.

This is an edited and annotated version of a dialogue that took place in New York, in June 2005.

Zeynep Çelik In order to find out how our research approaches might relate and/or conflict, we will focus on the topic of public space. By outlining our divergent definitions and readings of urban public space, we will address issues of methodology and approach, but also formulate some observations on the central theme that was given by OASE as a starting point for this dialogue, the non-Western city.

Wim Cuyvers Before accepting a difference between private space and public space, one has to acknowledge that every space is to a certain degree public and to a certain degree private. Yet, I do see a difference. For me, private space is a space owned by somebody who has the money or the power, while public space belongs to nobody and hence does not fall under anyone's control. Public space can be defined then as 'non-economical', while private space is 'economical'. Remaining garbage or dirt offer good indicators of the spaces I consider public, because in a world that is directed by hygiene, garbage is always taken away in private places. By removing garbage, we [can] privatise the space in front of the house, the street or the square. Furthermore, I regard public space as a 'space of transgression', that is, a space where you go to do something that you cannot do in private, because it is controlled. When a child wants to do something without its mother knowing, for instance, it leaves the private space of the house. My definition does not imply that the public space is a space of anarchy, but rather, it is where you go for a moment to escape from normalisation and control. Such moments of transgression are,

in my view, the most existential moments in life, the moments in which you get in touch with yourself. This is where I relate public space to the space of 'need', the space where you go to do something that, despite all the rules of society, you cannot escape from and where you have to go for a moment. It is also a space of 'need' in the other sense of the word 'need', or the place where the garbage is; not garbage as dirt, but as the groups of the population that are in a position of 'need'. As such, public space for me is the space of vulnerability.

What case studies did you use to investigate public space as you have just described it?

I started with this kind of research in Eindhoven, a small, rather quiet new city, or better still, a conglomerate of villages. It looks very well-organised at first sight, which for me, coming from Belgium, a country traditionally notorious for its lack of collective organisation, was confronting. Together with my students, I started to look at all kinds of phenomena in the urban context of Eindhoven that escaped this organised and planned character. We studied graffiti spots, locations where people throw away garbage, spaces where children go to make fires and build campsites, where homosexuals meet or where young couples come together. In short, all kinds of events that are more or less forbidden. At that time, I still considered the locations where such activities occur as the rear side of public space, but later I came to realise that instead of being the rear side, they actually constituted public space *tout court*, because what is common-

disciplinaire kaders van historiografie en architectuurpraktijk, en om te bekijken of de 'niet-westerse stad' een gemeenschappelijk terrein kan zijn voor een zinvolle ontmoeting tussen de disciplines, organiseerde OASE een dialoog tussen de Vlaamse architect Wim Cuyvers en Zeynep Çelik, een architectuurhistorica uit Istanboel die momenteel in de VS doceert. Cuyvers, die veelgeprezen architectuurprojecten op zijn naam heeft staan en ook als columnist en schrijver actief is, heeft in uiteenlopende streken stedelijke omgevingen onderzocht. Zijn meeste recente project richt zich op Brazzaville-Kinshasa (Brakin), een stedelijk conglomeraat gevormd door twee aanpalende hoofdsteden in Centraal-Afrika. Zeynep Çelik onderzoekt met name de transformatie van stedelijke en architectonische vormen in het laat-Ottomaanse rijk en de Franse koloniën in hun relatie tot machtsstructuren. Ze heeft monografieën gepubliceerd over Istanboel en Algiers en bereidt een vergelijkende studie voor over het Franse en het Ottomaanse rijk aan de hand van de openbare ruimten van hun respectievelijke 'koloniën'.

Dit is een geredigeerde en geannoteerde versie van een gesprek dat plaatsvond in New York in juni 2005.

Zeynep Çelik Om erachter te komen waar onze onderzoeksbenaderingen elkaar raken en waar ze botsen, zullen we ons concentreren op het onderwerp publieke ruimte. Door aan te geven hoe we elk op onze eigen manier de stedelijke publieke ruimte definiëren en interpreteren, kunnen we kwesties als methodiek en benadering aan de orde stellen, maar ook enkele observaties formuleren over het centrale thema dat door OASE is aangereikt als uitgangspunt voor deze dialoog: de 'niet-westerse stad'.

Wim Cuyvers Voordat je uitgaat van private ruimte en publieke ruimte als twee verschillende dingen, moet je onderkennen dat elke ruimte tot op zekere hoogte publiek en tot op zekere hoogte privaat is. Toch zie ik een onderscheid. Voor mij is private ruimte een ruimte die eigendom is van iemand die daar het geld en de macht voor heeft, terwijl publieke ruimte van niemand is en dus niet onder iemands controle valt. Publieke ruimte is dus te definiëren als 'niet-economisch' en private ruimte als 'economisch'. Rondslingerend afval of vuil is voor mij een goede indicator om een ruimte als publiek te beschouwen, want in een wereld beheerst door hygiëne wordt vuilnis op private plekken altijd weggehaald. Door het vuilnis weg te halen privatiseren we de ruimte voor het huis, ofwel de straat of het plein, of kunnen we dat althans doen. Daarnaast beschouw ik publieke ruimte als een 'ruimte van transgressie', dat wil zeggen een ruimte waar je heengaat om iets te doen wat je niet in de private ruimte kan doen, omdat die gecontroleerd wordt. Als een kind bijvoorbeeld

iets wil doen zonder dat zijn moeder het weet, verlaat het de private ruimte van het huis.

Mijn definitie houdt niet in dat de publieke ruimte een ruimte van anarchie is, maar wel een ruimte waar je heengaat om even te ontsnappen aan normalisering en controle. Zulke momenten van transgressie zijn volgens mij de meest existentiële momenten in het leven. Het zijn momenten waarop je met jezelf in contact komt. Hier wordt voor mij de publieke ruimte de ruimte van de 'behoefte', de ruimte waar je heengaat om iets te doen waaraan je, ondanks alle maatschappelijke regels, niet kunt ontkomen en waar je per se even naartoe moet. Ook in de andere betekenis van het woord is het een ruimte van 'behoefte', ofwel de plaats waar het afval is, niet afval in de zin van vuil, maar van bevolkingsgroepen die in 'behoefte' omstandigheden verkeren. In die zin is de publieke ruimte voor mij de ruimte van de kwetsbaarheid.

Aan de hand van welke casestudies heb je de publieke ruimte zoals je die zojuist omschreef, onderzocht?

Ik ben met dit soort onderzoek begonnen in Eindhoven, een kleine, vrij rustige nieuwe stad of, beter gezegd, een conglomeraat van verschillende dorpen. Op het eerste gezicht ziet de stad er zeer goed geordend uit, wat voor iemand als ik, afkomstig uit België, een land dat van oudsher berucht is om zijn gebrek aan collectieve organisatie, nogal confronterend was. Samen met mijn studenten begon

ly considered the front side is not public, since it is economically too important and 'privatised' by those who have the power.

By looking at a number of cities in post-war contexts, I tried to reinforce this understanding of public space. In Sarajevo – the city that was surrounded and attacked by Serbian troops for years – we were confronted with an environment in which all previous rules and norms seemed to have been abandoned, making my idea of publicness very visible. The post-war condition in fact shows the city in all of its vulnerability. Next we went to Belgrade after the NATO attacks, and to Tirana, not a city in a post-war condition, yet in a traumatic stage after the fall of communism. Then we went to New York after 9/11. In all of these cities, I was using the vulnerable and the dirt as indicators of public space in order to inventory and map it, to arrive at a comparative understanding of these phenomena. My current project focuses on two cities in Central Africa, Kinshasa and Brazzaville, situated on either side of the Congo river, that can actually be read as one urban entity.⁴ It was initially intended as a kind of check-up, to see if my previous understanding and reading of the city through its public space also works in a what commonly is considered a (completely) different cultural context.

Historical studies that approach public space from a point of view coinciding with yours do exist. The historian Abdelhamid Larguèche, for instance, has looked at the poor, the marginal and the minorities in the city of Tunis, not only by describing the interactions that occur between the different groups, but also by mapping the spaces they occupy.⁵ Another example is Diane Ghirardo, who has written on prostitution in Renaissance Ferrara and uses an interdisciplinary research approach that draws on insights from social history and gender studies, as well as more traditional, space-oriented urban history, in order to locate the sites related to the phenomenon.⁶ Your understanding of and your approach to public space is thus shared by some urban historians. The perspective from which I approach public space in my current research is, however, very different. I am interested in the entangled relationship between empire building and modernity in the late nineteenth-early twentieth centuries. With the argument that the 'peripheries' express this much better than the 'centres', I look at the creation and control of public space from 'above'. Engaging in a comparative analysis of the French and Ottoman Empires through cities such as Algiers, Constantine, Tunis, and Sfax on the one (French) side, and Damascus, Aleppo, Beirut, and Tripoli on the other (Ottoman) side

reveals complicated patterns of cross-cultural exchanges. In both contexts, there were major interventions in the 'Islamic' urban fabrics. Regularisation of street networks and the creation of plazas imposed new types of 'public spaces' associated with the changing power relations. The modernity of these spaces referenced European prototypes in their design principles, scales, the use of monuments, sculptural memorials, and so forth, but a closer reading reveals significant differences in the meanings behind similar forms, connected to the political agendas of the two empires and the specific conditions of each city. Nevertheless, despite their differences, the strong presence of a shared imperial urban iconography, legible, flexible, and transportable, testifies to the existence of a 'connected world of empires' in the late nineteenth century. An 'invented tradition' in the words of Eric Hobsbawm, the shaping of this iconography emerges as a complex phenomenon that capitalised on the criss-crossing of ideas in all directions (and not always from the 'West' to the 'East').⁷ My definition of public space appears to be very different, even opposed to yours. I wonder if we can explore the issue further by discussing our methodological approaches.

I am reading the city from my particular definition of public space, which means that I am looking for very specific phenomena. This reading is done by taking extensive walks through the city, but always with a strict protocol, that makes these walks significant. For instance, if you walk through the city from north to south while taking notes, and you repeat this along a fixed interdistance between the different trajectories, the result becomes a kind of three-dimensional model of the city. Working with one archetypal element of public space, such as the dead-end street, is another possible protocol. In Paris, for instance, I did a collaborative research with students and researchers, going into every dead end street to look for traces of drug addicts, of sexual intercourse, and so forth. In this sense, the archetypal urban element helped us to read the city in a systematic way. The protocol can also be related to one specific group of people. In Balkan cities we studied spaces occupied by gypsies and homeless people. In Belgium, we investigated parking lots alongside national highways that act

⁴ See Wim Cuyvers (ed.), *BRAKIN* (Baden, forthcoming in 2006).

⁵ See Abdelhamid Larguèche, *Les Ombres de Tunis. Pauvres, Marginaux et minoritaires au XVIIIe et XIXe siècles* (Paris, 2000).

⁶ Diane Ghirardo, 'The Topography of Prostitution in Renaissance Ferrara', *Journal of the Society of Architectural Historians*, 60-4, 2001, 402-431.

⁷ Eric Hobsbawm & Terence Ranger (ed.), *The Invention of Tradition* (Cambridge, 1983).

ik allerlei verschijnselen in de stedelijke context van Eindhoven te bestuderen, die aan dit geordende en geplande karakter ontsnapten. We bestudeerden plekken waar graffiti waren aangebracht, plekken waar mensen vuilnis dumpen, ruimten waar kinderen vuurtjes stoken en kampen bouwen, waar homoseksuelen elkaar ontmoeten en waar jonge stelletjes samenkomen. Kortom, allerlei activiteiten die min of meer verboden zijn. Op dat moment beschouwde ik de locaties waar dit soort activiteiten plaatsvinden nog als de achterkant van de publieke ruimte, maar later ging ik beseffen dat ze niet zozeer de achterkant vormen als wel de publieke ruimte tout court. Immers, wat we doorgaans de voorkant noemen is economisch van te groot belang om werkelijk publiek te zijn, en is 'geprivatiseerd' door degenen die daar de macht voor hebben.

Door een aantal steden te bekijken die net een oorlog hadden meegemaakt, probeerde ik deze opvatting van publieke ruimte te versterken. In Sarajevo – de stad die jarenlang door Servische troepen werd omsingeld en bestookt – troffen we een omgeving waarin bestaande regels en normen niet meer leken te gelden, wat mijn idee van publiekheid heel zichtbaar maakte. De naoorlogse situatie toont de stad in feite in al zijn kwetsbaarheid. Vervolgens gingen we na de NAVO-aanvallen naar Belgrado en daarna naar Tirana, niet een stad in een naoorlogse toestand, maar wel in een traumatische fase na de val van het communisme. Daarna gingen we naar het New York van na 11 september. In al deze steden hanteerde ik het kwetsbare en het vuil als indicatoren om de publieke ruimte te inventariseren en in kaart te brengen, en aan de hand van vergelijkingen tot inzicht in deze verschijnselen te komen. Het project waarmee ik nu bezig ben concentreert zich op twee steden in Centraal-Afrika, Kinshasa en Brazzaville, gelegen aan weerszijden van de Congorivier, maar in feite op te vatten als één stedelijk conglomeraat.⁴ Oorspronkelijk was dit project bedoeld als een soort controle, om te kijken of mijn interpretatie van de stad via zijn publieke ruimte ook opging in wat algemeen als een (totaal) andere culturele context wordt beschouwd.

Er bestaan historische studies die de publieke ruimte vanuit een soortgelijke invalshoek benaderen. Zo heeft de historicus Abdelhamid Larguèche in Tunis de situatie van de armen, marginalen en minderheden bestudeerd, niet alleen via een beschrijving van de interacties tussen de verschillende groepen, maar ook door de ruimten waar ze zich ophouden in kaart te brengen.⁵ Een ander voorbeeld is Diane Ghirardo, die heeft geschreven over prostitutie in Ferrara tijdens de Renaissance en daarbij een interdisciplinaire onderzoeksbenadering hanteerde gebaseerd op inzichten uit de sociale geschiedenis, genderstudies en ook meer traditionele, ruimte-georiënteerde stedelijke geschiedschrijving, om de locaties af

te bakenen die verband houden met het verschijnsel.⁶ Je deelt je opvatting en benadering van de publieke ruimte dus met een aantal stadshistorici. Ikzelf benader de publieke ruimte in mijn huidige onderzoek vanuit een heel andere invalshoek. Ik ben geïnteresseerd in de verwevenheid van de moderniteit met de opbouw van wereldrijken in de late negentiende en vroege twintigste eeuw. Vanuit de invalshoek dat deze in de 'periferieën' veel duidelijker tot uiting komt dan in de 'centra', kijk ik naar de manier waarop publieke ruimte van 'bovenaf' wordt gemaakt en gecontroleerd.

Een vergelijkende analyse van het Franse en het Ottomaanse rijk aan de hand van steden als Algiers, Constantine, Tunis en Sfax aan de ene (Franse) kant en Damascus, Aleppo, Beiroet en Tripoli aan de andere (Ottomaanse) kant brengt ingewikkelde patronen van uitwisselingen tussen culturen aan het licht. In beide contexten was sprake van omvangrijke ingrepen in het 'islamitische' stedelijk weefsel. Met de regulering van stratenpatronen en de aanleg van plaza's werden nieuwe soorten 'publieke ruimte' opgelegd die de veranderende machtsrelaties weerspiegelden. In hun moderniteit verwezen deze ruimten wat betreft ontwerpprincipes, schaal, gebruik van monumenten, herdenkingsculpturen, et cetera, naar Europese prototypen. Maar bij nadere bestudering blijken die vergelijkbare vormen aanzienlijk in betekenis te verschillen, wat te maken heeft met de verschillende agenda's van de twee rijken en de specifieke situatie van elke stad. Ondanks deze verschillen wijst de onmiskenbare aanwezigheid van een gemeenschappelijke imperiale stedelijke iconografie, die leesbaar, flexibel en transponeerbaar is, er wel degelijk op dat aan het einde van de negentiende eeuw een 'samenhangende wereld van wereldrijken' bestond. De totstandkoming van deze iconografie, een 'invented tradition' in de woorden van Eric Hobsbawm, laat zich beschrijven als een complex verschijnsel dat gediende op de uitwisseling van ideeën over en weer (en niet altijd alleen van het 'Westen' naar het 'Oosten').⁷ Mijn definitie van de publieke ruimte lijkt heel anders dan de jouwe, zelfs eraan tegengesteld. Misschien kunnen we het begrip juist duiden door onze methodologische benaderingen ter discussie te stellen.

Ik interpreteer de stad vanuit mijn specifieke definitie van publieke ruimte, wat betekent dat ik op zoek ben naar zeer specifieke verschijnselen. Mijn benadering houdt in dat ik uitgebreide wandelingen door de stad

⁴ Zie Wim Cuyvers (red.), *BRAKIN* (te verschijnen in 2006).

⁵ Zie Abdelhamid Larguèche, *Les Ombres de Tunis. Pauvres, Marginaux et Minoritaires au XVIIIe et XIXe siècles* (Paris, 2000).

⁶ Diane Ghirardo, 'The Topography of Prostitution in Renaissance Ferrara', *Journal of the Society of Architectural Historians*, 60 (2001) nr. 4, p. 402-431.

⁷ Eric Hobsbawm & Terence Ranger (red.), *The Invention of Tradition* (Cambridge, 1983).

as spaces of encounter for bisexual men.⁸ In all of these cases, we 'scan' the physical environment and use drawings and notes to analyse and understand the forms of occupation and uses that take place there. The advantage of this way of working is that it is really fast, immediate, and that you do not need years of study to be able to talk in a significant way about a city. But I should add that one of the important aspects in such research is the choice of a drawing protocol that is at once easy to execute on site and permits you to indicate the encountered phenomena without 'random noise', allowing a comparative analysis afterwards. In that sense, protocols no longer need to follow the common references that urban designers and architects use, often with no good reason. A very simple triangulation method used by speleologists to map underground caves is a protocol I often use, while for the Brakin-project we finally decided, after numerous discussions, to only indicate related phenomena on a blank rectangle instead of using existing maps as the initial layer.

In contrast to your research, which starts from an experiential reading of the actual physical setting, a primary source of the historian is, of course, the archive, which in the case of architectural history is both visual and textual. The visual archive consists of maps, drawings, paintings and, depending on the period studied, also of photographs. Meaningful textual sources range from the very official (governmental documents, building reports, police records, etcetera) to the very personal (correspondence, memoirs), but also include published sources such as periodicals and works of literature. All of these sources help to reconstruct the city from the historical point of view. One of the major problems the historian encounters, however, is that the archive is not a neutral source, but asks for interpretation. In my current research, I am particularly confronted with this phenomenon since I am using French as well as Ottoman archives. They are very different, not so much because they point to an East-West dichotomy but because they are characterised by different traditions of classifying materials. As a historian, you constantly have to question the nature of the archive and you should regard it as an 'actor' in the writing of history.

In terms of methodology, I would like to underline the growing tendency towards a more interdisciplinary approach in urban history. We are moving away from a primarily formal analysis and increasingly use a wide range of sources, thus introducing multiple perspectives in our readings of cities.⁹ However, this valuable methodological expansion sometimes results in the loss of spatial analysis. In that sense, I believe

it is crucial for a historian to understand the physicality and the geography of the specific city under study. If you don't walk the streets, if you don't breathe the air, if you don't see the vegetation, I don't think the archival documentation makes any sense, even in those cases where the environment has changed a great deal over time. In studying late nineteenth-century Beirut for example, I had to reconstruct something that had totally vanished, not just because of the war, but because of all the urban transformations that have occurred – synthesising 'archaeological' data in the form of vintage photographs, postcards, drawings, and plans, as well as textual descriptions. Yet, experiencing the much transformed present day city of Beirut still provided me with new insights. Some recent urban history research projects highlight the experiential emphasis as a key to understanding urban space and architecture – I am thinking of the writings of Languèche and Ghirardo (mentioned earlier), and of Diane Favro's research on Rome that uses contemporary computer technologies to try to grasp the individual's perception of the historic city.¹⁰ Maybe this brings us closer to the kind of research that you are undertaking.

I must confess that I have mixed feelings about the usefulness of historical knowledge for my own research. First of all, I have a distrust of the archive as a source. You already pointed out that the archive becomes an actor and if there are different actors, the story that emerges will be different. Moreover, archival sources, even when produced by different people, are most often related to power. Those who are not in power, as, for instance, the gypsies, don't have archives. Of course, sources on gypsies can be found in archives, but they always present a power-related point of view. Can one translate such information towards the position of the vulnerable? How can we retrieve his/her point of view, which, as I have experienced, can be very explicit on an issue such as public space? A homeless guy in New York, for instance, once confronted me with a very well articulated distinction between what he perceived to be public space and how those in power – he referred to mayor Giuliani – commonly define it as 'the park where families

⁸ Wim Cuyvers & Marc De Blicke, *Book without title* (Brussels, 2002). See also www.b-site.be.

⁹ On interdisciplinary research and architectural history, see the December 2005 and March 2006 issues of the *Journal of the Society of Architectural Historians*.

¹⁰ See for instance Diane Favro, 'The Digital Disciplinary Divide: Reactions to Historical Virtual Reality Models,' in Dana Arnold et al (eds.), *Rethinking Architectural Historiography* (London, forthcoming) and Diane Favro, 'In the Eyes of the Beholder: VR Urban Models and Academia,' *Journal of Roman Archaeology* (forthcoming).

maak, maar altijd volgens een strikt protocol dat deze wandelingen betekenis geeft. Als je bijvoorbeeld van noord naar zuid door een stad loopt en daarbij aantekeningen maakt, en je herhaalt deze route steeds met vaste tussenruimten, krijg je uiteindelijk een soort driedimensionaal model van de stad. Een ander mogelijk protocol is te werken met één archetypisch element van de publiek ruimte, bijvoorbeeld een doodlopende straat. Zo heb ik in Parijs samen met studenten en onderzoekers een studie uitgevoerd waarbij we in elke doodlopende straat op zoek gingen naar sporen van drugsverslaving, seks, enzovoort. Via deze methode konden we aan de hand van een archetypisch stedelijk element de stad systematisch interpreteren. Je kunt het protocol ook verbinden aan een specifieke groep mensen. In steden op de Balkan bestudeerden we de ruimten waar zich zigeuners en daklozen ophielden. In België onderzochten we parkeerterreinen langs snelwegen die fungeren als ontmoetingsplaatsen voor biseksuele mannen.⁸ In al deze gevallen 'scannen' we de fysieke omgeving en analyseren en interpreteren we aan de hand van tekeningen en aantekeningen de vormen van toe-eigening en gebruik die zich daar voordoen. Het voordeel van deze werkwijze is dat ze heel snel en direct is. Bovendien zijn er geen jaren onderzoek nodig om iets zinnigs over een stad te kunnen zeggen. Daar moet ik wel bij zeggen dat in een dergelijk onderzoek een van de belangrijke aspecten de keuze van een tekenprotocol is. Het moet gemakkelijk ter plaatse uit te voeren zijn en je moet de geconstateerde verschijnselen ermee kunnen identificeren zonder toevallige 'ruis', zodat achteraf een vergelijkende analyse kan worden gemaakt. Protocollen hoeven dus niet langer de referenties aan te houden die stedenbouwkundigen en architecten – vaak zonder goede reden – gebruiken. Een protocol dat ik vaak toepas bestaat uit een heel eenvoudige driehoeksmeting, zoals speleologen die hanteren om ondergrondse grotten in kaart te brengen. Voor het Brakin-project hebben we na veel discussie besloten om alleen gerelateerde verschijnselen op een blanco vlak aan te geven, en niet de bestaande kaarten als onderlegger te gebruiken.

Anders dan bij jouw onderzoek, dat uitgaat van een empirische interpretatie van een feitelijke fysieke setting, put de historicus natuurlijk primair uit het archief. In het geval van de architectuurgeschiedenis is dat zowel visueel als tekstueel. Het visuele archief bestaat uit kaarten, tekeningen, schilderijen en, afhankelijk van de onderzochte periode, ook uit foto's. Relevante tekstuele bronnen lopen uiteen van zeer officiële (zoals overheidsdocumenten, bouwrapporten en politiedossiers) tot zeer persoonlijke (correspondentie, memoires), maar omvatten ook gepubliceerde bronnen zoals periodieken en literaire werken. Al deze bronnen kunnen helpen de stad vanuit een historische invalshoek te reconstrueren.

Een van de grootste problemen waar de historicus op stuit, is echter dat het archief geen neutrale bron is, maar interpretatie vereist. Vooral in mijn huidige onderzoek word ik met dit probleem geconfronteerd, omdat ik zowel Franse als Ottomaanse bronnen gebruik. Die zijn heel verschillend, niet zozeer omdat ze een oost-westweedeling laten zien, maar vooral omdat ze verschillende tradities weerspiegelen in het categoriseren van materialen. Als historicus moet je voortdurend vraagtekens zetten bij de aard van het archief en het beschouwen als een 'speler' in de geschiedschrijving.

Wat betreft de methodologie wil ik de aandacht vestigen op de groeiende tendens naar een meer interdisciplinaire benadering van de stadsgeschiedenis. In plaats van ons te concentreren op een primair formele analyse hanteren we steeds vaker een breed scala aan bronnen, wat leidt tot meervoudige perspectieven bij onze interpretatie van steden.⁹ Soms gaat deze waardevolle verbreding van de methodologie echter ten koste van de ruimtelijke analyse. Ik geloof dan ook dat het voor een historicus cruciaal is om inzicht te hebben in de materiële en geografische realiteit van de stad die hij bestudeert. Als je niet door de straten loopt, de lucht inademt, het groen ziet, dan denk ik dat je weinig hebt aan wat in de archieven is vastgelegd, zelfs in de gevallen waar de omgeving door de jaren heen sterk is veranderd. Zo moest ik bij de bestudering van negentiende-eeuws Beiroet iets reconstrueren wat helemaal niet meer bestond, niet alleen door de oorlog, maar vanwege alle stedenbouwkundige veranderingen die zich hadden voorgedaan. Ik moest een beeld opbouwen aan de hand van 'archeologische' gegevens in de vorm van oude foto's, ansichtkaarten, tekeningen en plattegronden, plus schriftelijke bronnen. Toch verschaftte ook de confrontatie met de hedendaagse stad Beiroet, in haar sterk getransformeerde vorm, mij nieuwe inzichten. In enkele recente onderzoeksprojecten in de stadsgeschiedenis wordt de empirische aanpak naar voren geschoven als sleutel tot inzicht in stedelijke ruimte en architectuur – ik denk daarbij aan het werk van (de al genoemde) Languèche en Ghirardo en aan Diane Favro, die bij haar onderzoek van Rome gebruikmaakte van computersoftware om een idee te krijgen van de perceptie van de historische stad door het individu.¹⁰ En dat brengt ons misschien dichterbij het soort onderzoek dat jij doet.

⁸ Wim Cuyvers & Marc De Blicke, *Book without title* (Brussel, 2002). Zie ook www.b-site.be.

⁹ Voor interdisciplinair onderzoek en architectuurgeschiedenis, zie de nummers van *JSAH* van december 2005 en maart 2006.

¹⁰ Zie bijvoorbeeld Diane Favro, 'The Digital Disciplinary Divide: Reactions to Historical Virtual Reality Models,' in: Dana Arnold e.a. (red.), *Rethinking Architectural Historiography* (New York, ter perse), en idem, 'In the eyes of the beholder: VR urban models and academia,' *Journal of Roman Archaeology* (nog te verschijnen).

with two children go on Sunday afternoon to walk, who leave at 5 o'clock to walk home, stopping on their way to pick up a box of pizza'.

But my main question is whether the historian is not guided, and thus misled, by the fact the he/she starts from a belief in his/her knowledge. Being embedded in historical knowledge holds the danger of making the historical point of view the main frame of reference or even the major point of interest when walking through or experiencing the contemporary city. It might easily lead to a reading in which the friction between the historical and contemporary layers of the city becomes overemphasised, instead of seeing the continuities between past and present, or, in the case of the Brakin project, between the colonial and the postcolonial condition. This is not to say, of course, that history cannot be helpful for the kind of research that I'm doing. Knowledge of historical maps, for instance, is relevant to understand (the location of) some of the current phenomena occurring in Kinshasa and Brazzaville. Rather than the position of the 'expert', I prefer the position of the 'idiot', the one who doesn't know, who doesn't have the power, which implies that you have to break out of your own discipline, to leave behind – to a certain degree – the knowledge you have acquired and even the amenities of common life: as some previous research experiences have pointed out, walking without money or abandoning the use of a cell phone, sleeping outside and not in the confinement of a hotel really can make a difference when trying to read urban 'spaces of transgression'. In fact, it forces you to fall back on your personal need as the primary research tool.

I agree that archives are very problematic places and, like you, I only trust them as long as I keep on questioning them. But then the same could be said of the individual making the observations. You are who you are, and you and your students look at the city from a certain perspective. So I would argue that the subjectivity of the archive is not so different from the subjectivity of the person, nor from the subjectivity of people like you who are doing research on the site. I should also add that I see a degree of arrogance in the attitude of the position of the (Western) 'idiot' you outlined so humbly. With the cultural background that any architect carries with him, he/she may be intuitively equipped to read the spaces in his own environment – at least to some extent. Somehow, he/she knows things about them and the social practices that inhabit them. On the other hand, to walk into another culture and refuse to study it in any other manner than one's own subjectivity seems to reiterate a historically claimed self-confidence that I am uncomfortable with.

While your observation on the 'subjectivity' of the archive versus that of the person doing fieldwork is interesting, maybe I need to clarify why I consider categories like 'subjectivity' and 'objectivity', or Western and non-Western not totally relevant for the kind of work I'm conducting. What I in fact discovered by investigating public spaces as 'spaces of transgression' is that there is no anarchy in the way these spaces are being used. Transgression is not about erasing society's rules; it is very much about accepting them. One can define spatial and material parameters to unveil such 'spaces of transgression', because the mechanisms of transgression turn out to be highly codified, as is the case for instance in the situation of a man who has to pee where there is no toilet: he does not do it in the open space but looks for a 'safe point' such as a wall, a tree. When I was starting the research on the parking lots along Belgian highways as spaces of encounters for bisexual men, I was able to point out to my students small but significant elements in certain lots that they overlooked at first sight, but that unmistakably revealed the presence of such activities: people sitting in seemingly randomly parked cars, small graffiti and stickers on benches, informal looking pathways on the lawn that in fact follow certain general patterns (they often lead from garbage bins to an area with a screen of trees). Very quickly they were able to trace these elements themselves and the whole research revealed that the same parameters occurred time and time again. In fact, once you have recognised your own need and vulnerability, you understand the rules governing transgression. It is as if we never forget the very first timid transgressions we make and in that sense you could say that the child who wants to do something his/her mother better not see, behaves similarly to the bisexual who doesn't want his homosexual act to be discovered. In that sense, the danger of 'subjectivity' you are referring to is, for me, not imminent in this kind of research.

I would even go further by stating that for me 'subjectivity' does not come into play in moments of transgression, because they are mainly governed by mechanisms that I consider universal, rather than culturally determined. It is precisely because of this universal nature of 'need' that I believe my methodology proves operative in various urban contexts. The Brakin project allows me to counter critiques of my previous research as being based exclusively on so-called Western cases, because I discovered that this categorisation of Western versus non-Western does not hold true. Urban realities in Kinshasa and Brazzaville are indeed strongly shaped by global phenomena. When one

Eerlijk gezegd heb ik gemengde gevoelens over het nut van historische kennis voor mijn eigen onderzoek. Ten eerste wantrouw ik archieven als bron. Je wees er al op dat het archief zelf een 'speler' wordt en bij elke andere speler zal er een ander verhaal uit komen. Bovendien zijn archiefbronnen, zelfs als ze door verschillende mensen zijn geproduceerd, meestal gerelateerd aan macht. Wie geen machtspositie heeft, zoals de zigeuners, maakt geen archief. Over zigeuners zijn natuurlijk wel bronnen in de archieven te vinden, maar die presenteren altijd het gezichtspunt van de machthebbers. Kun je zulke informatie vertellen naar de positie van het kwetsbare individu? Hoe kunnen we zijn standpunt boven tafel krijgen, dat, zoals ik heb ondervonden, heel uitgesproken kan zijn over een onderwerp als publieke ruimte? Een dakloze in New York confronteerde me ooit met een zeer helder verwoord onderscheid tussen wat hij als publieke ruimte beschouwde en hoe de machthebbers – hij had het over burgemeester Giuliani – deze mees-tal omschrijven als 'het park waar gezinnen met twee kinderen zondagmiddag gaan wandelen, waarna ze om vijf uur weer naar huis gaan en onderweg nog even stoppen voor een meeneempizza'.

Maar mijn belangrijkste vraag is of de historicus zich niet a priori laat leiden, en dus misleiden, door zijn geloof in de eigen kennis. Iemand die is ingebed in historische kennis loopt het gevaar dat hij, als hij in de stad van vandaag rondloopt, die stad enkel benadert met historische kennis als interpretatiekader of zelfs als enige aandachtspunt. Dat kan gemakkelijk leiden tot een interpretatie waarin de frictie tussen de historische en eigentijdse lagen van de stad te veel benadrukt wordt ten koste van de continuïteit tussen verleden en heden of, zoals bij het Brakin-project, tussen de koloniale en postkoloniale situatie. Daarmee wil ik natuurlijk niet zeggen dat de geschiedenis niet van nut kan zijn bij het soort onderzoek dat ik doe. Zo is kennis van historische plattegronden relevant om (de locatie van) bepaalde verschijnselen te begrijpen die zich momenteel in Kinshasa en Brazzaville voordoen. In plaats van de positie van de 'deskundige' neem ik liever die van de 'idiot' in; van diegene die niet weet, geen macht heeft. Dat betekent dat je uit je eigen discipline moet breken en – tot op zekere hoogte – de verworven kennis en zelfs het comfort van het dagelijks leven achter je moet laten. Uit eerdere onderzoekservaringen is gebleken dat, wanneer je de stedelijke 'ruimten van transgressie' wilt interpreteren, het een hoop scheelt als je zonder geld rondloopt, het gebruik van een mobiele telefoon achterwege laat en buiten slaapt in plaats van binnen de muren van een hotel. In feite dwingt het je terug te vallen op je eigen persoonlijke behoefte als primair onderzoeksinstrument.

Ik ben het met je eens dat archieven zeer problematische plekken zijn en net als jij vertrouw ik ze alleen

zolang ik er vraagtekens bij blijf zetten. Hetzelfde kan je echter zeggen van observaties die door een individu worden gedaan. Je bent wie je bent, en jij en je studenten kijken naar de stad vanuit een bepaald perspectief. Volgens mij verschilt de subjectiviteit van het archief dan ook niet zo veel van de subjectiviteit van een persoon, of die van veldwerkers zoals jij. Ik wil daar nog aan toevoegen dat ik een zekere arrogantie bespeur in het gekozen gezichtspunt van de ('westerse') 'idiot' zoals je dat zo nederig omschrijft. Met de culturele bagage die iedere architect meedraagt, is hij waarschijnlijk intuïtief toegerust om de ruimten in zijn eigen omgeving te interpreteren – althans tot op zekere hoogte. Hij weet altijd wel iets over die ruimten en over de sociale activiteiten waaraan ze onderdak bieden. Aan de andere kant: een andere cultuur binnenlopen en die bestuderen enkel vanuit de eigen subjectiviteit, lijkt een herbevestiging van een historisch geclaimd zelfvertrouwen, waar ik me zo niet goed bij voel.

Je observatie over de 'subjectiviteit' van het archief en die van de veldwerker is interessant, maar misschien moet ik nader verklaren waarom ik categorieën als 'subjectiviteit' en 'objectiviteit', of 'westers' en 'niet-westers' niet zo relevant vind voor het werk dat ik doe. Tijdens mijn onderzoek van publieke ruimten als 'ruimten van transgressie' ontdekte ik dat er bij het gebruik van deze ruimten geen sprake is van anarchie. Bij transgressie gaat het niet om het vernietigen van de regels van de samenleving, maar juist om het accepteren ervan. Je kan ruimtelijke en materiële parameters definiëren om zulke 'ruimten van transgressie' te ontdekken, want de mechanismen van transgressie blijken sterk aan codes onderworpen te zijn. Een voorbeeld daarvan is de man die moet plassen terwijl er geen toilet in de buurt is: hij doet het niet in de open ruimte, maar zoekt naar een 'veilig punt' zoals een muur of een boom. Toen ik begon aan mijn onderzoek van de parkeerplaatsen langs Belgische snelwegen waar biseksuele mannen elkaar ontmoeten, wees ik mijn studenten op kleine maar betekenisvolle aanwijzingen op bepaalde parkeerplaatsen die zij in eerste instantie over het hoofd zagen. Deze markeren onmiskenbaar de aanwezigheid van bepaalde activiteiten: mensen in ogenschijnlijk willekeurig geparkeerde auto's, kleine graffiti en stickers op banken, willekeurig uitziende paden in het gras die in feite vaste patronen volgen (ze lopen vaak van de vuilnisbakken naar een plek die door bomen is afgeschermd). Algauw konden studenten dit soort aanwijzingen zelf opsporen.

Het onderzoek bracht aan het licht dat dezelfde parameters steeds opnieuw opduiken. Als je eenmaal je eigen behoefte en kwetsbaarheid onderkent, begrijp je ook de regels waaraan transgressie is onderworpen. Het lijkt erop dat we nooit onze eigen eerste, schuchtere overtredingen vergeten, en je zou kunnen zeggen dat een kind dat iets wil doen wat zijn

investigates the role of mobile telephone companies in these cities, for instance, it turns out that they are regarded as one spatial entity, regardless of national and natural boundaries (the Congo river that separates them), as well as of different local conditions. Of course, there are transgressions that are related to local culture or to old time habits, but I really have the feeling that public space in cities is quite universal and that it can be understood in various environments by using the same parameters. I should add, however, that geography, geology, history, social context and so forth will make the phenomena look different in the various places, so that you have to develop a research strategy that enables you to integrate global and local factors. In that sense, this kind of research only becomes meaningful in a comparative perspective, when you are able to confront research results of different cities. Only then does it produce revealing insights on a specific city.

I don't see us reaching a consensus on this issue and I don't think this has to do with binary constructions. Coming from the discipline of history, I find it difficult to trust observations done in a short period of time, without thinking through some fundamental social and cultural issues, shaped delicately over a long time (including the absorption of 'globalised' tendencies). I am also uncomfortable with the fixed status your approach privileges in behavioural patterns, let alone collapsing them into 'universal' tendencies.

Nevertheless, it seems that, from very different perspectives and significant disagreements, we come to similar conclusions about the main theme that was given as a starting point for this dialogue: it is not useful to reiterate the categories of Western and non-Western. My own research shows me such strong parallels and interactions between what is supposed to be an Eastern empire and what is supposed to be a European empire that I cannot argue for a meaningful East-West dichotomy. When I first started to study nineteenth-century Istanbul in the 1980s, it was not because of an interest in a non-Western city, but simply because I was eager to find out how a major turning point in the history of the (Ottoman) empire affected city building at the time.¹¹ Of course, one should acknowledge local differences in urban histories, which are shaped by social, political, geographical, economic factors . . . but also be aware of more general forces at work. In that sense, I would agree that also from a historian's perspective, interdisciplinarity and a comparative perspective are crucial for reading and understanding the city.

11
Zeynep Çelik, *The Remaking of Istanbul: Portrait of an Ottoman City in the Nineteenth Century* (Seattle, 1986).

moeder niet mag zien, zich net zo gedraagt als de biseksueel die niet wil dat zijn homoseksuele daad wordt ontdekt. Ik ben bij dit soort onderzoek dan ook niet zo bang voor het risico van 'subjectiviteit' dat je signaleerde.

Sterker nog, ik zou willen stellen dat voor mij 'subjectiviteit' geen rol speelt in die momenten van transgressie, omdat die voornamelijk worden gestuurd door mechanismen die ik beschouw als universeel en niet cultureel bepaald. Juist omwille van dit universele karakter van 'behoefte', geloof ik dat mijn methodologie in uiteenlopende stedelijke contexten toepasbaar is. Het Brakin-project biedt me een verweer tegen de kritiek dat mijn eerdere onderzoek louter was gebaseerd op 'westerse' gevallen, want ik heb ontdekt dat de categorisering in 'westers' en 'niet-westers' geen stand houdt. De stedelijke realiteit in Kinshasa en Brazzaville wordt zelfs grotendeels bepaald door mondiale verschijnselen. Als je bijvoorbeeld het perspectief van telefoonproviders in deze steden onderzoekt, blijkt dat de twee steden als één ruimtelijke eenheid worden beschouwd, ongeacht hun staatkundige of natuurlijke – ze worden door de Congorivier van elkaar gescheiden – grenzen of lokale verschillen. Er zijn natuurlijk transgressies die gerelateerd zijn aan plaatselijke cultuur en oude gebruiken. Toch ben ik ervan overtuigd dat de publieke ruimte in steden behoorlijk universeel is en in verschillende omgevingen met dezelfde parameters te duiden valt. Daar moet ik wel aan toevoegen dat de verschijnselen vanwege de geografie, geschiedenis, sociale context (. . .) zich op verschillende plaatsen verschillend manifesteren. Je moet dus een onderzoeksstrategie ontwikkelen waarmee je tegelijkertijd globale en plaatselijke factoren kan vatten. Dit is ook de reden waarom dit soort onderzoek pas zin krijgt in een vergelijkend perspectief, als je de onderzoeksresultaten uit verschillende steden naast elkaar kan leggen. Pas dan ontstaan er onthullende inzichten in een specifieke stad.

Ik denk niet dat we het eens worden over dit onderwerp, en volgens mij is dat niet alleen een kwestie van binaire tegenstellingen. Vanuit mijn achtergrond als historica zal ik niet snel observaties vertrouwen die in een korte periode zijn gedaan zonder daar fundamentele sociale en culturele kwesties bij te betrekken die zich over een langere periode geleidelijk hebben ontwikkeld (inclusief het absorberen van 'globaliseringstendenzen'). Ik ben het ook niet helemaal eens met de vaste status die je toekent aan gedragspatronen, laat staan met de manier waarop je ze tot 'universele' tendensen reduceert.

Toch lijkt het erop dat we vanuit totaal verschillende perspectieven en uiteenlopende overtuigingen tot gelijklopende conclusies komen over het hoofdthema dat ons is aangereikt voor deze dialoog: het is niet zinvol om in de categorieën 'westers' en 'niet-westers' te blijven denken. Mijn eigen onderzoek illustreert

zulke sterke parallellen en interacties tussen wat wordt geacht een oosters rijk te zijn en wat een Europees rijk zou moeten zijn, dat ik een zinvolle tweedeling in oost en west niet staande kan houden. Toen ik in de jaren tachtig begon met mijn onderzoek van het negentiende-eeuwse Istanboel, deed ik dat niet omdat ik een niet-westerse stad wou bestuderen, maar veeleer omdat ik graag wilde weten welke invloed een belangrijk keerpunt in de geschiedenis, die van het Ottomaanse rijk, had op de stedenbouw.¹¹ Natuurlijk moet je rekening houden met lokale verschillen in de geschiedenis, die het gevolg zijn van sociale, politieke, geografische en economische factoren . . . maar je moet ook weten dat er meer algemene krachten werkzaam zijn. Ik ben het dan ook met je eens dat de stad – ook vanuit het gezichtspunt van de historicus – enkel goed is te interpreteren en te begrijpen binnen een interdisciplinair en vergelijkend perspectief.

Vertaling: Auke van den Berg, Bookmakers

11
Zeynep Çelik, *The remaking of Istanbul. Portrait of an Ottoman city in the Nineteenth Century* (Seattle, 1986).

